DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM

Özcan KADIOĞLU ozcankadioglu@hotmail.com
Dünya Gazetesi Yazarı

Merkez Bankası'nın verilerine göre yabancı yatırımlar azalıyor. Yeniden cazip ülke olmak, doğrudan sermaye yatırımlarını çekebilmek için sürdürülebilir büyümeyi destekleyecek, ekonomideki güven ortamını iyileştirecek ve banka bilançolarını yeniden güçlendirecek sağlam bir politika setinin uygulamaya konması ve de hukuk sisteminde normalleşmenin sağlanması gerekiyor.

Doğrudan yabancı yatırım, bir ülkedeki firma veya bireyin başka bir ülkede ticari amaçla yaptığı yatırımdır. Peki, doğrudan yabancı yatırım nasıl gerçekleşir? Genel olarak bir yatırımcı yabancı iş operasyonları kurduğunda, yabancı bir şirkette hisse sahibi olduğunda veya kendi çıkarları doğrultusunda yabancı iş varlıkları satın aldığında gerçekleşir. Fakat burada önemli bir ayırım bulunuyor. Doğrudan yabancı yatırımlar, bir yatırımcının sadece yabancı sermayeli şirketlerin hisse senetlerini satın aldığı portföy yatırımlarından ayrılır.

Doğrudan yabancı yatırımlar genellikle bir sermaye yatırımından daha fazlasını içerir. Doğrudan yabancı yatırımın en önemli özelliği, yabancı bir işletmenin karar alma sürecini etkin bir şekilde kontrol etmesi veya en azından onu önemli ölçüde etkilemesidir.

Doğrudan yabancı yatırım türleri

Elbette doğrudan yabancı yatırımın tek bir türü yok. Doğrudan yabancı yatırım, yatay, dikey ve konglomera olmak üzere kategorize ediliyor. Yatay doğrudan yatırım, kendi ülkesinde faaliyet gösterdiği alanla aynı türden bir iş operasyonuna sahip yabancı şirkete yapılan yatırımı ifade ediyor. Örneğin, Çin'de faaliyet gösteren mağazasının bir şubesini de ABD'de açan yabancı bir cep telefonu üreticisi.

Dikey doğrudan yatırım, yatırımcıların ana faaliyetlerinden farklı fakat yine de ana faaliyetle bağlantılı yaptığı yatırımı ifade eder. Örneğin bir imalat şirketi, imalat süreci için gerekli parçaları ya da ihtiyacı olan ham maddeyi temin etmesi için yabancı bir şirketten yatırım alabilir.

Konglomera tarzı yabancı yatırım ise bir şirketin ya da bireyin kendi ülkesindeki mevcut işiyle ilgili olmayan bir şirkete yaptığı yatırımdır. Bu tür yatırımda yatırımcı daha önce hiç tecrübesi bulunmayan bir sektöre girdiği için yatırım hâlihazırda faaliyet gösteren yabancı bir şirket ile ortak girişim şeklini alır.

1954'de 6224 sayılı Kanun ile dönemin en liberal Yabancı Sermaye Kanununu uygulamaya koyan Türkiye, 1980'li yıllarda başlayan liberalizasyon politikaları ve kambiyo mevzuatında yapılan değişiklikler ile birlikte yürürlüğe konulan Yabancı Sermaye Çerçeve kararları dikkate alındığında, bu alanda en liberal mevzuata sahip ülkeler arasında yer almıştır.

24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri kapsamında uluslararası sermaye ile ilgili düzenlemeler de yapılmıştır. 8/168 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi 25.1.1980 tarihinde yürürlüğe girmiş ve Başbakanlığa bağlı Yabancı Sermaye Dairesi kurulmuş, daha sonra Devlet Planlama Teşkilatına bağlanmıştır.

Bu düzenlemeler sonucunda varılan noktada, yabancı yatırımcılar tekel veya özel imtiyaz teşkil etmemek kaydıyla, Türk özel sektörüne açık her alanda, her türlü mal ve hizmet üretimine yönelik faaliyetlerde bulunabilmektedirler.

- Yabancı yatırımcılar, Türk yatırımcılar ile aynı hak ve sorumluluklara sahiptir.
- Yabancı ortak payına ait kısıtlama bulunmamaktadır.
- Yabancı sermaye olarak getirilen dövizler, Türk Lirası'na çevrilmeden döviz tevdiat hesabında tutulabilmektedir.
- Kâr payı, royalty, tasfiye payı v.b. gibi kazançlar serbestçe ülke dışına transfer edilebilmektedir.
- Yabancı yatırımcı ihtiyaç duyduğu yabancı personeli istihdam edebilmektedir.
- Lisans, know-how, teknik yardım ve yönetim anlaşmalarının onay mecburiyeti kaldırılmış olup, tescil yaptırılması yeterli görülmektedir.
- Dış kredi anlaşmalarının onay zorunluluğu bulunmamaktadır.

1990'lı yıllarla birlikte yatırımlar gelişmekte olan ülkelere yöneldi

Doğrudan yabancı yatırımlar, 1970'li ve 1980'li yıllarda daha çok sermaye ihraç eden gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşmiş, 1990'lı yıllarla birlikte, giderek artan oranlarda gelişmekte olan ülkelere de gitmeye başlamıştır. Bunun temel nedenlerinin başında, 1980'lerin sonunda yaşanan borç kriz gelmektedir.

Devletler arasında ya da uluslararası finans kurumlarıyla devletler arasında var olan borç-alacak ilişkilerinin bir tıkanma noktasına gelmesi ve borç alan ülkelerin birçoğunun aldıkları borçların anaparalarını değil, faizlerini dahi ödeyemez duruma düşmeleri sonucu, özellikle gelişmekte olan ülkelere

akmayan doğrudan yabancı yatırımlar teşvik edilmeye başlanmış, bunun sonucunda, 1990'ların başında dünya toplam yatırım hacmi içinde yüzde 20'den az bir paya sahip bulunan gelişmekte olan ülkelere giden yatırımlar artarak, 1990'ların ortalarında yüzde 40'lar seviyesine yükselmiştir.

1990'ların başında ulaştığı 1 milyar dolarlık yıllık doğrudan yabancı yatırım hacmi ile kişi başına doğrudan yabancı yatırım hacmi açısından gelişmekte olan ülkeler arasında en ön sırada yer alan Türkiye, bu seviyeyi muhafaza edememiş ve 1990'ların sonlarında çok gerilere düşerek, 1998 de dünyada 52'inci sırada yer almıştır.

Son dönemlerde Türk yatırımcılarda ciddi oranda yurt dışına doğrudan yatırım yapıyor veya bir kısmını yatırımlarının kaydırıyor. Yurt dışına giden (ODI) ve yurt içine gelen (FDI) doğrudan yatırımların nasıl seyrettiğini, ODI/FDI oranındaki yükseliş, yerleşiklerin yurt dışına yönelişinin, yabancıların yurt içine yönelişinden daha hızlı arttığını göstermektedir.

Türkiye'de ODI/FDI oranının genel eğilimi 2002 yılından itibaren incelendiğinde yukarı yönlüdür. Ancak söz konusu orana dönemler itibarıyla bakıldığında, orandaki yukarı yönlü hareketin 2008'den sonraki yükselişten kaynaklandığı anlaşılmaktadır. 2002 – 2007 döneminde azalan trend, 2008'den itibaren yön değiştirmiştir. ODI/FDI oranı üzerinden izlemek mümkün.

ODI/FDI oranı alt dönemler itibarıyla incelendiğinde, 2002-2007 dönemindeki azalan trendin, 2008-2019 döneminde yön değiştirerek artışa geçtiği dikkat çekmektedir. Söz konusu oranın bu dönemlerdeki ortalamasına bakıldığında 2002-2007 döneminde gerçekleşen %15.7'lik seviyenin, 2008-2019 döneminde %24,7'ye, 2012-2019 döneminde ise %29,3'e yükseldiği görülmektedir.

Yatırımlar, Covid-19'un da etkisiyle tüm dünyada düşüyor

Dünya, Covid-19 salgını nedeniyle 2. Dünya Savaşı'ndan beri en derin ekonomik durgunluğu yaşıyor. Dünya Bankası'nın tahminlerine göre 2020 yılında küresel ekonomi yüzde 5 civarında küçülecek. Euro Bölgesi'ndeki daralmanın ise yüzde 9 civarı ile rekor kıracağı öngörülüyor. Pandemi ile ortaya çıkan bu tablo, tüm dünyada yatırımların gerilemesine neden olmaya devam ediyor.

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD), bu yıl küresel doğrudan yabancı yatırımların yeni tip koronavirüsün sebep olduğu ekonomik gerilemenin etkisiyle 2019'a göre 2020 yılında yüzde 40 azalmasının beklendiğini duyurdu. Özellikle gelişmekte olan ülkelerden yaşanan para çıkışı, kısa ve orta vadede işsizlik ve enflasyon gibi sorunları artıracak.

Gelişmekte olan ülkeler kategorisinde bulunan Türkiye'de yaşanan sermaye çıkışı ise salgının etkilerini yaşıyor. Uluslararası yatırımcılar, gerek fabrika ve tesis kurmak gibi doğrudan yatırımlarda, gerekse hisse senedi veya Hazine borçlanma kağıdı almak gibi portföy yatırımlarında Türkiye'den hızla uzaklaşıyor.

Merkez Bankası'nın verilerine göre Türkiye'ye doğrudan yabancı yatırımlar 2015 yılında 20 milyar dolarlara kadar çıkarken 2019'da yabancı yatırımlar bir önceki yıla göre yüzde 35 azalarak 8 milyar 8 milyon dolara kadar geriledi. Doğrudan yabancı yatırımlarda 2020'de de düşüş sürüyor.

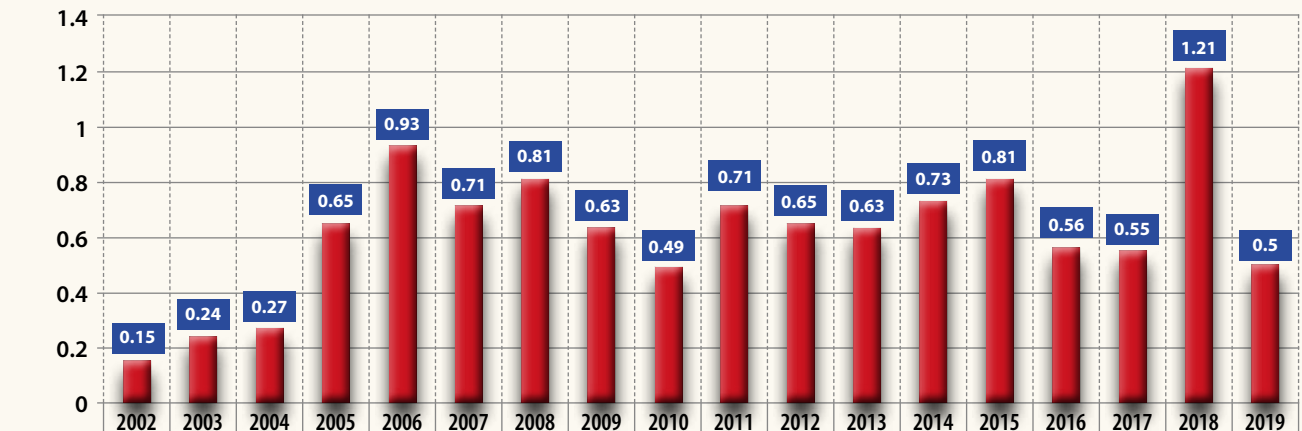
DİBS'te yabancı payı yüzde 4'e kadar geriledi

Bununla birlikte Hazine'nin iç borçlanma senetlerindeki yabancı payı da görülmedik düzeyde düştü. Türkiye'nin Devlet İç Borçlanma Senetleri'ndeki (DİBS) yabancı payı 2017'de yüzde 20 seviyesindeyken bu oran son dönemde yüzde 4'e kadar geriledi.

Hızla Türk Lirası'ndan çıkan yabancı yatırımcıların Borsa İstanbul'daki payı da tarihi düşük seviyelere gerilemiş durumda. Uzun yıllardır Borsa İstanbul'un yaklaşık yüzde 60'ını oluşturan yabancı sermayenin payı, son dönemde yüzde 50'nin altına gerileyerek son 16 yılın en düşük seviyesini gördü.

Yeniden cazip ülke olmak, doğrudan sermaye yatırımlarını çekebilmek için biran önce sürdürülebilir büyümeyi destekleyecek, ekonomideki güven ortamını iyileştirecek ve banka bilançolarını yeniden güçlendirecek sağlam bir politika setinin uygulamaya konması, hukuk sisteminde normalleşmenin sağlanması, hem Türkiye'nin kredi notlarının yükselmesi hem de yabancı yatırımcının Türkiye'ye olan ilgisinin yeniden artması için önemli olacaktır.

ÜLKELER ARASI YABANCI SERMAYE DOĞRUDAN YATIRIMINDA TÜRKİYE'NİN PAYI (%)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Dünya Payı %	0.15	0.24	0.27	0.65	0.93	0.71	0.81	0.63	0.49	0.71	0.65	0.63	0.73	0.81	0.56	0.55	1.21	0.5

Kaynak: Worldbank